

## GENI04 Metodologie výzkumu genderové problematiky

### REŠERŠE: Techniky založené na rozhovoru a jejich využití v gender studies

Eva Bažantová  
jaro 2011

Svoji rešerši zaměřím na možná úskalí, která mohou potkat výzkumníka, při provádění rozhovoru v kontextu feministického přístupu.

Jak ukazují autoři na příkladu rozdílu mezi výzkumem v oblasti sociálních a přírodních věd: zatímco přírodní vědy hledají neutrální nástroje ke zjišťování objektivních pravd, v sociologii má poznání vždy pouze pravděpodobnostní charakter. Sociální věda si tedy neklade za cíl zjistit objektivně pravdivou skutečnost. Přesto je třeba eliminovat subjektivní vnímání problému ze strany výzkumníků.

Obzvláště při technice rozhovoru, kdy výzkumník klade otázky, hrozí riziko subjektivizace. Výzkumník by měl proto dodržovat určité kroky, aby se vyhnul zaujetí, ke které může vzniknout ve vzájemné interakci s dotazovaným subjektem. Jak osoba tazatele tak intervenovaný vnáší do rozhovoru své vlastní očekávání a názory, během jejich vzájemné sociální interakce může dojít ke zkreslování zjišťované skutečnosti.

Obecně musí výzkumník během rozhovoru dodržovat jistá pravidla, shrnutá do následujících kroků:

Je třeba všem intervenovaným pokládat naprosto stejné otázky.

Pokud na výzkumu participuje více výzkumníků, je třeba dbát na to, aby přistupovali k dotazovaným stejně, stejně pokládali otázky a dávali dotazovaným identické instrukce.

Instrukce je potřeba udělit důkladně, jinak hrozí, že dojde k odlišnému kódování otázek/úkolů.

Na výběr výzkumníků, kteří provádí rozhovor, velmi záleží, logicky už proto, že pokud nebudou dotazovaným dobře přijímáni, ochota odpovídat a kooperovat při rozhovoru se sníží. Pokud jsou naopak sympatie veliké, hrozí riziko, že odpovídající se bude snažit „potěšit“ výzkumníka.

Otázky je třeba klást neutrálně, nedávat různými náznaky najevo svoje postoje k dané otázce.

Metodologové zdůrazňují, že kontrolu nad rozhovorem musí mít vždy výzkumník. Ztráta kontroly je z hlediska metodologie „katastrofou“. Vztah mezi těmito dvěma subjekty má hierarchickou povahu, výzkumník řídí, a zdvořile avšak jasně má dotazovaného usměřňovat.

Veškeré nadbytečné informace vzniklé při interakci výzkumníka a dotazovaného nemají být zohledňovány.

Oproti tomu je třeba zmínit přístup některých zastánců kvalitativního přístupu. Ti rozhovor chápou jako spontánní a nepředvídatelný, což vylučuje myšlenku jakékoli přípravy v podobě formulování otázek a struktury rozhovoru.

Glesne and Peshing (1992: 87) tvrdí, že cestou k efektivnímu rozhovoru je otevřený výzkumník, který projevuje zájem o osobu dotazovaného. „Efektivním rozhovorem je takový rozhovor, který je příjemným pro výzkumníka i dotazovaného.“ (Glesne and Peshing 1992: 87).

Podobnou optiku se na rozhovor dívají i feministické badatelky. Feministky rovněž odmítaly hierarchický vztah mezi dotazovaným a výzkumníkem. Vytýkaly tradičním sociologickým výzkumům zejména to, že produkují bezcenné tendenční poznatky, tradiční sociologický výzkum produkuje maskulinní vnímání světa.

Jak upozorňuje Oakley (1982: 41), nejlepších výsledků může výzkumník při rozhovoru dosáhnout, pokud se nesoustředí jen na získávání dat, ale přistupuje k dotazovanému jako k sobě rovnému a neobává se vložit do interakce vlastní osobu (1982: 41).

Hlavním mottem feministického přístupu byl „sesterský“ přístup. Zde se dostáváme k

fundamentálnímu cíli feministické metodologie: chtěly posílit postavení znevýhodněných skupin ve společnosti.

Zde vidíme jistou paralelu s přístupem S. Freuda, jehož metoda rozhovorů měla kromě sběru dat i terapeutické účinky pro dotazované. Feministické badatelky především odmítali přístup ke zkoumaným jevům jakožto problémům jednotlivce, ale viděly tyto jevy v kontextu genderované společnosti.

Feministický přístup v metodologii můžeme pozorovat u Diany Scully a jejím výzkumu sexuální násilí.

Kritika feministické metodologie upozorňuje mimo jiné na to, že cílem rozhovorů není pouze „dát jedinci hlas“, prostor mluvit o problému. Získané informace musí být podrobeny kritice a analýze.

Právě u Scully (1994) se objevuje kritika, že se příliš soustředí na pomoc ženám – obětem znásilnění, jež byly nezdědka vystaveny jisté formě ostrakismu. Výzkum se již nesoustřeďuje na otázky např. Proč dochází ke znásilnění, jací jsou jeho pachatelé atd.

Scully (1994: 14) ke své technice rozhovorů uvádí, že shledala nemožným sledovat pevnou strukturu rozhovoru.

„Lidé nebudou o určitých věcech mluvit, dokud se nebudou cítit pohodlně a připravení.“ (Scully 1999:14)

Jakkoli jsou výše nastíněné přístupy odlišné, shodují se v jednom: výzkumný rozhovor se liší od běžné konverzace a výzkumník by měl zachovat naprostou neutralitu co se týče získaných odpovědí: tzn. Nesnažit s e jinak vést, navádět dotazované, tak aby odpovídali podle jeho přání.

Liší se pouze v otázce toho, jakou roli hraje při rozhovoru výzkumník a jakou atmosféru má rozhovor mít.

Z výzkumů vyplývá, že kvalita sociologického rozhovoru, ve smyslu relevance takto získaných dat, dost závisí na osobě výzkumníka a jeho sociální identitě.

Výzkumník by měl snažit vytěžit ze své sociální identity. Z podobnosti výzkumníka a dotazovaného (rasa, věk, pohlaví), ale i z odlišnosti se dá udělat výhoda. (Např. Výzkumník předstírá naivní neznalost, což podpoří dotazovaného k větší sdílnosti).

Neexistuje způsob, jak přimět dotazované, aby odpovídali pravdivě, proto je třeba podrobit všechny odpovědi vlastnímu kritickému posouzení. Sledování body-language při rozhovoru, znalost backgroundu i zapojení vlastní intuice jsou způsoby, jakými lze eliminovat nepravdivé výpovědi.

Jednoznačný návod jak provádět rozhovor pochopitelně v sociologii neexistuje, vždy bude do jisté míry na úvaze výzkumníka, jak bude rozhovor provádět.